

Arheološki institut

ARHEOLOGIJA U SRBIJI
projekti Arheološkog instituta u 2017. godini

Urednici

Ivan Bugarski
Vojislav Filipović
Nadežda Gavrilović Vitas

Beograd 2019

Izdavač

Arheološki institut
Beograd, Kneza Mihaila 35/IV
11000 Beograd, Srbija
e-mail: institut@ai.ac.rs
www.ai.ac.rs
Tel. +381 11 2637191

Za izdavača

Miomir Korać

Urednici

Ivan Bugarski
Vojislav Filipović
Nadežda Gavrilović Vitas

Priprema

Arheološki institut

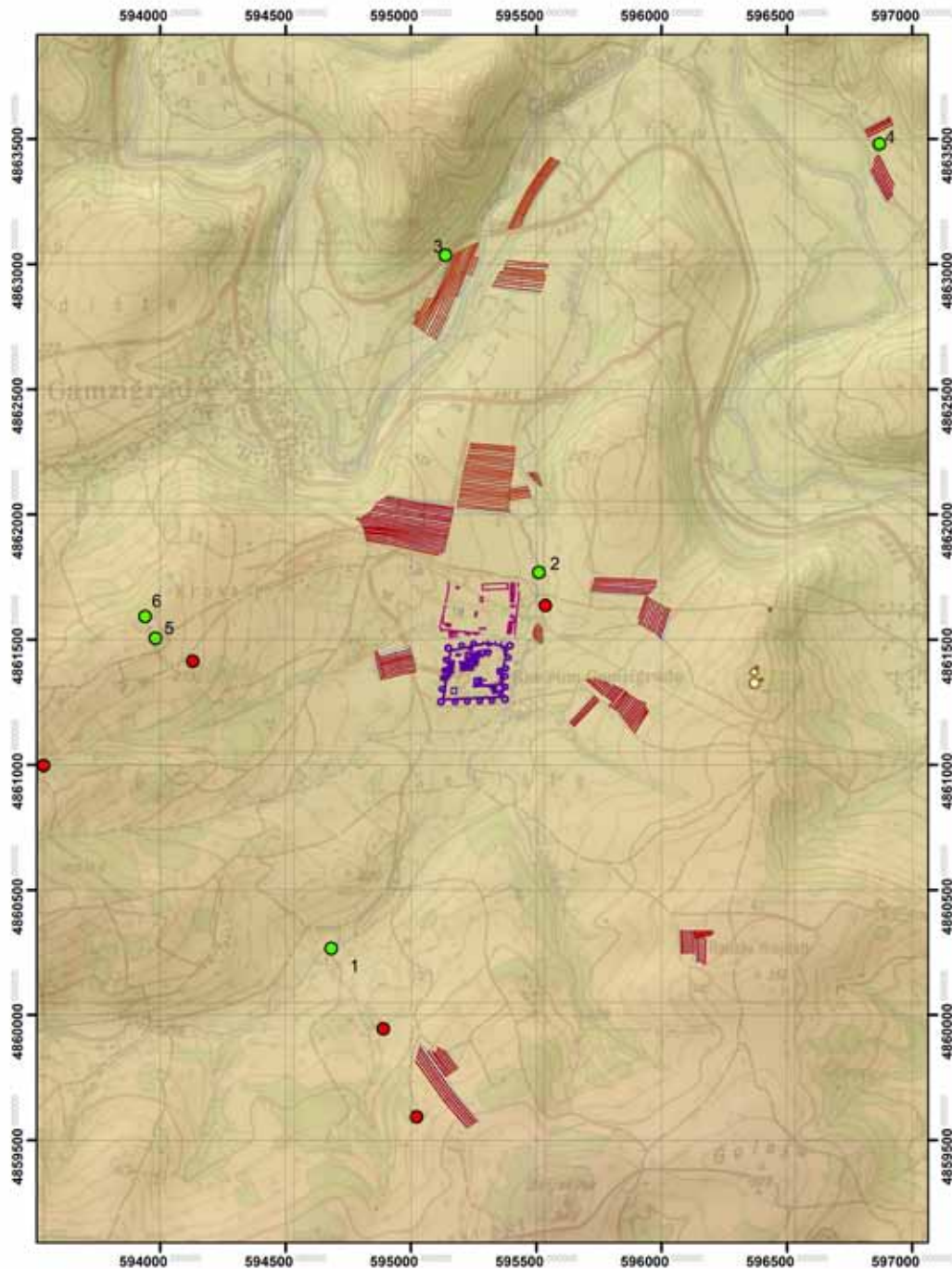
Elektronsko izdanje

ISBN 978-86-6439-052-1

SADRŽAJ

Redakcija, Uvod	5
Rukovodioci matičnih projekata, redakcija i saradnici Arheološkog instituta, Izveštaj o radu na matičnim projektima	14
Slaviša Perić, Olga Bajčev, Ružica Arsenijević, Đurđa Obradović, Ivana Dimitrijević, Iskopavanja i konzervacija neolitskih kuća i keramičkih posuda na nalazištu Slatina – Turska česma u Drenovcu u 2017. godini	63
Dragana Antonović, Selen Vitezović, Vidan Dimić, Prljuša, Mali Šturac, istraživanje 2017. godine	71
Vojislav Filipović, Aleksandar Bulatović, Arthur H. Bankoff, Wayne Powell, Ognjen Mladenović, Rada Gligorić, Andrea Mason, Jadar: Preliminarni rezultati kampanje 2017. godine	79
Ivan Vranić, Arheološka istraživanja lokaliteta Kale u Krševici 2017. godine	87
Bebina Milovanović, Nemanja Mrđić, Ivana Kosanović, Arheološka istraživanja na lokalitetu Rit (Viminacijum) u 2017. godini	97
Ivan Bogdanović, Ljubomir Jevtović, Arheološka istraživanja viminacijumskog amfiteatra u 2017. godini	109
Snežana Nikolić, Goran Stojić, Milica Marjanović, Arheološka istraživanja prostora zapadno od viminacijumskog amfiteatra u 2017. godini	117
Snežana Nikolić, Goran Stojić, Milica Marjanović, Ivan Bogdanović, Ljubomir Jevtović, Istraživanja na lokalitetu Čair – castrum (Viminacijum) 2017. godine	125
Sofija Petković, Igor Bjelić, Dragana Vulović, Gordana Janjić, Nikola Radinović, Vrelo – Šarkamen, arheološka istraživanja, prezentacija i promocija 2017. godine	135
Stefan Pop-Lazić, Richard Miles, Vujadin Vujadinović, Milica Tomić, Projekat Glac – istraživanja 2017. godine	143

Vujadin Ivanišević, Bernard Bavant, Ivan Bugarski, Caričin grad – arheološka istraživanja u 2017. godini	151
Ivan Bugarski, Guido Heinz, Vujadin Ivanišević, Alexander Maas, Constanze Röhl, Rainer Schreg, Aleksandar Stamenković, Vladan Zdravković, Rekognosciranje šire okoline Caričinog grada u 2017. godini i snimanje rimskog rudnika u Lecu	159
Barbara Horejs, Aleksandar Bulatović, Bogdana Milić, Ognjen Mladenović, Austrijsko-srpski projekat Praistorijski pejzaži u regionu Puste reke (Leskovac) - istraživanja 2017. godine	169
Dragan Milanović, Petar Milojević, Arheološka prospekcija donjeg toka Južne Morave u 2017. godini	173
Stefan Pop-Lazić, Sarah Craft, Vujadin Vujadinović, Maja Živić, Felix Romuliana – Gamzigrad: rekognosciranja 2017. godine	181
Josip Šarić, Preliminarni rezultati analiza okresanih artefakata sa lokaliteta Masinske njive	187
Angelina Raičković Savić, Ana Mitić, Rezultati tipološke obrade keramičkog materijala sa prostora viminacijumske nekropole Više grobalja	191
Radmila Zotović, Posebne karakteristike proučavanja rimskih votivnih spomenika na teritoriji centralne Srbije	201

Slika 1 – Pozicionirani rezultati rekognosciranja u okolini Romulijane u GIS bazi (crvene linije: sistematski rekognoscirane površine u okolini Gamzigrada; zelene tačke: lokacije koje se pominju u tekstu; crvene tačke: moderne strukture sa antičkim spolijama)

Stefan Pop-Lazić, Arheološki institut Beograd
 Sarah Craft, Florida State University
 Vujadin Vujadinović, Čačak
 Maja Živić, Narodni muzej Zaječar

FELIX ROMULIANA – GAMZIGRAD: REKOGNOSCIRANJA 2017. GODINE¹

Sistematska rekognosciranja okoline nalazišta Feliks Romulijana – Gamzigrad započeta su 2001. godine, kada je u okviru programa Centra za arheološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu u neposrednom i širem okruženju utvrđene palate zabeleženo 67 lokaliteta iz različitih perioda (Лазих *et al.* 2002: 64–67). Prospekcija nalazišta nastavljena je tokom srpsko-nemačkog projekta istraživanja ovog nalazišta, kada su dobijeni značajni rezultati geofizičkih snimanja na površini od preko 60 ha (Bülow, Schüler 2009). Sledeća faza rekognosciranja sprovedena je 2008–2011. godine, takođe u saradnji sa nemačkim institucijama, u okviru *TOPOI Excellence Cluster*, pri čemu je ukupan broj konstatovanih lokaliteta povećan na 91 (Капуран, Шкундрић 2009).

Kako se jedno od značajnih pitanja za razumevanje prostorne organizacije utvrđene tetrarhijske palate odnosi na antičke komunikacije, cilj kampanje 2017. godine² predstavljalo je rekognosciranje neposredne okoline korita Seliškog i Draganinog potoka³ i njiva i polja na okolnim padinama, potesa Gradište i podnožja Krivula. Reč je o prostoru koji s jedne strane gravitira Istočnoj kapiji Romulijane, a sa druge Tetrapilonu, koji se još od otkrića devedesetih godina 20. veka sagledava kao fokalna tačka rimskog puta prema Romulijani. Na postojanje komunikacije na tom prostoru upućivali su i nalazi grobova pored Seliškog potoka (Чанак-Медић 1978: 22, сл. 2). S obzirom da je u novije vreme obnovljena trasa magistralnog puta Paraćin – Zaječar, sprovedeno je i rekognosciranje trase puta do Crnog Timoka između Gamzigradske Banje i Zvezdana. U vezi sa antičkim komunikacijama izvršen je i obilazak lokaliteta Rgotina i Kostol, o čijim preciznim ubikacijama postoje izvesne nedoumice. Takođe, stepen ugroženosti savremenom gradnjom i nelegalnim iskopavanjima ovih nalazišta je vrlo veliki, o čemu je trebalo steći lični uvid.

Drugi važan zadatak je predstavljalo je lociranje izvorišta sirovina – kamena i gline – u okolini Romulijane, čija je intenzivna eksploatacija tokom izgradnje monumentalnog utvrđenog kompleksa svakako morala da ostavi tragove. Dosadašnja istraživanja majdana kao verovatne

¹ Članak predstavlja rezultat rada na projektima *Romanizacija, urbanizacija i transformacija urbanih centara civilnog, vojnog i rezidencijalnog karaktera u rimskim provincijama na tlu Srbije* (br. 177007), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

² Rekognosciranja, sprovedena u avgustu 2017. godine na osnovu ugovora o jednokratnoj saradnji između Arheološkog instituta i Državnog univerziteta Floride, bila su finansirana sredstvima Julia Desnick foundation. U njima su učestvovali Stefan Pop-Lazić (Arheološki institut), Sarah Craft (Florida State University), Maja Živić (Narodni muzej Zaječar) i Vujadin Vujadinović.

³ U arheološkoj literaturi ovaj vodotok se naziva Draganovim potokom, mada je na topografskim mapama upisan naziv „Draganin potok“.

lokacije rimskih kamenoloma preporučuju greben Magure i visove istočno i jugoistočno od Romulijane, dok pobrđe zapadno od Gamzigrada u ovom cilju nije u većoj meri istraživano.

Na njivama i poljima na kojima su konfiguracija i vegetacija to dozvoljavali, detaljno su prikupljeni površinski nalazi metodom paralelnog hoda šest istraživača na razmacima od 10 m. Sakupljeni materijal je potom dokumentovan prema vrsti i količini. Pozicije nalazišta su registrovane GPS uređajem, a podaci su potom unošeni u GIS aplikaciju (sl. 1). Korišćena je satelitska podloga rezolucije 0,5 m pribavljena tokom 2016. godine.

Rekognosciranje sliva Seliškog i Draganinog potoka

Krivudava korita Seliškog i Draganinog potoka poslednjih godina imaju sve manje vode. Tokom njihovog obilaska ekipa se kretala kroz težak teren, obrastao gustim rastinjem. Rekognosciranje toka Draganinog potoka nisu dala rezultate. S druge strane, na trasi korita Seliškog potoka, najveća koncentracija materijala (ulomaka antičkih opeka i kamena) koji može da indicira postojanje arhitekture ili grobnica beleži se južno i istočno od palate, odnosno nekropole konstatovane tokom ranijih istraživanja (Petković 2009). Na nekoliko mesta uzvodno od Selišta, naročito u blizini prelaza kroz korito, u potoku se uočavala veća koncentracija antičkog šuta; karakterističan nalaz predstavlja jedan kameni žrvanj (sl.1/1). Može se pretpostaviti da na pojedinim mestima antički građevinski materijal potiče od nasipanja puta, budući da je tokom poslednjih decenija za te potrebe korišćen šut sa iskopavanja. Postojanje kulturnog sloja utvrđeno je na desnoj, istočnoj obali Seliškog potoka, podno Krivula, gde su u sloju svetlije mrke zemlje otkriveni obod staklene posude, fragmenti keramike (amfore), opeke i jelenji rog (sl.1/2). Zapadno od ove lokacije i Seliškog potoka je lokalitet Gradište.

Slika 2 – Peći za kreč pored puta Paraćin – Zaječar, snimak sa juga

Na levoj obali Crnog Timoka, u profilu padine kraj magistralnog puta Zaječar – Paraćin u podnožju Dudice, uočeno je i dokumentovano 11 većih ukopa ispunjenih lomljenim kamenom, tragovima gorenja i krečom (sl. 1/3; 2). Padina je bila zasečena prilikom proširenja puta. Ove strukture, ukupno 16, bile su konstatovane još 2011. godine (Škundrić 2015: 318, 389, Fig.

60a–b, Loc. 92). Po svemu sudeći, reč je o pećima za kreč koje se u preseku pokazuju kao ovalne jame sa zapečenim stranicama, nad kojima se formirao deblji ili tanji sloj zapečenog kreča i drobljenog krečnjaka. Nakon prestanka korišćenja, peći su zapunjene svetlijom mrkom zemljom sa sitnije drobljenim krečnjakom. Najveća zabeležena širina peći iznosi oko 4 m, a najmanja oko 2,5 m. Prosečna dubina iznosi oko 2 m, dok je najveća zabeležena oko 3 m. U pećima uglavnom nije bilo nalaza, osim nekoliko fragmenata keramike koji se ne mogu pouzdano hronološki odrediti. Jedna od peći je u donjem etažu imala očuvanu konstrukciju ložišta (?), u vidu kanala širine oko 1 m načinjenog od ulomaka antičkih opeka, slaganih bez veziva.

Severozapadno od Krivula i ušća Seliškog potoka u Crni Timok, na potesu Stranje, zabeležen je još jedan lokalitet. Na zaravnjenoj i izdignutoj površini leve obale Crnog Timoka, na prostoru površine oko 100 m x 100 m, uočavaju se fragmenti praistorijske i srednjovekovne grnčarije, kao i veća koncentracija lepa. Lokalitet se nalazi u ataru Zvezdana i do sada nije bio arheološki dokumentovan (sl.1/4).

Rekognosciranja zapadno od Gamzigrada – potes Krovalj

Na trasi puta koji vodi prema Krovalju zapaženo je korišćenje antičkog materijala na nekoliko modernih objekata, prvenstveno kamenih blokova različitog stepena obrade od kojih su neki veoma veliki (preko 1 m dužine), čije poreklo ne može da se utvrdi sa sigurnošću (sl. 3a). Naročito je interesantan nalaz više obrađenih blokova i ploča od andezita u temeljnim zonama porušenih pojata na potesu Krovalj. Lokalitet se nalazi na zapadnim padinama brega (k. 273 m), zapadno od Romulijane. Na obližnjem imanju je uočena i veća grupa spolija, među kojima i deo stuba (sl.1/5). Na granici imanja, u omanjem šumarku, konstatovane su dve velike jame (severna 40 m x 30 m i južna 90 m x 50 m), kao i treća u polju (40 m x 30 m), duboke oko 10 m (sl.1/6). U osnovi jama nalazi se stena koja pripada tipu hornblend andezita (sl. 3b). Ta vrsta kamena je korišćena prilikom izgradnje fortifikacija Romulijane i pojedinih građevina unutar bedema (Djurić *et al.* 2018: 487–488). Usled guste vegetacije nije bilo moguće uočiti pouzdane tragove eksploatacije tokom antike, kao što je to bio slučaj s lokalitetom Rimski

Slika 3a – Krovalj: obrađeni blokovi andezita

Slika 3b – Krovalj: uzorak hornblende andezita

kamenolom kod Magure. Prilikom budućih istraživanja svakako bi trebalo detaljno ispitati ovaj lokalitet i mogućnost da se tu nalazio treći kamenolom korišćen za izgradnju palatijalnog kompleksa Romulijane. Moguće je da registrovani blokovi predstavljaju polufabrikate iz lokalnog majdana, pre nego sa prostora Romulijane, jer bi za njihov transport prilično strmim usponom bilo potrebno uložiti mnogo više fizičke snage, uz tehničku osposobljenost.

Kostol

Kostol (Timočki Kostolac) je lokalitet na severozapadnom obodu Zaječara, koji se nalazi između Dubokog potoka na severu, Fabrike kablova Zaječar d.o.o. na jugozapadu i pruge Zaječar – Negotin prema istoku i jugu. U literaturi je poznat kao mesto na kojem je krajem 19. veka bio otkriven kasnoantički kastel (Мишковић 1887: 72, T. VII/1–2). Na samom terenu nije bilo moguće pouzdano prepoznati ostatke antičke fortifikacije, s obzirom da su delovi lokaliteta obrasli zelenilom, ali bi se moglo pretpostaviti da ostaci zidova uočeni u istočnom kraju lokaliteta zapravo predstavljaju ostatke iskopane arhitekture iz 19. veka. Međutim, na samom obodu jaruge Dubokog potoka, na 200 m prema severoistoku, takođe su otkriveni ostaci antičke arhitekture (intenzivna pojava opeka i maltera), kao i na zapadu, gde su na udaljenosti od 200 m otkriveni ostaci zida građenog od kamena s malterom (sl. 4). Intenzivna pojava pokretnog materijala (fragmenti keramike i deo keramičke vodovodne cevi) uočena je na površini od 3,7 ha na polju između šumaraka.

Slika 4 – Kostol, ostaci antičkog zida

Rgotsko brdo

Rgotsko brdo (Rgotski kamen) je uzvišenje (k. 379 m) na 4 km severozapadno od sela Rgotine,⁴ između Bele reke i puta za Bor. U ranijoj literaturi su zabeleženi ostaci zidova i pokretni nalazi sa lokaliteta Rgotski kamen (Мачај 1892: 98), čiji je toponim na današnjim topografskim kartama smešten na susednoj kosi, na oko 500 m severno od brda.⁵ Prilaz lokalitetu je moguć jedino preko južne zakošene strane, dok su preostale tri oivičene strmim stenama. Naj-

Slika 5 – Rgotski kamen: ostaci bedema, snimak sa istoka

⁴ Rgotina je poznato nalazište na kojem je otkrivena antička nekropola (Лаловић, Јовановић 1981: 81).

⁵ Na Ćeneralštabnoj karti s kraja 19. veka nazivom Rgotski kamen označeno je šire stenovito područje koje se danas naziva Rgotsko brdo (Ђенералштабна карта 1894).

značajnije otkriće predstavljaju ostaci bedema od lomljenog kamena s malterom, uočeni na zapadnoj strani. Bedem, orijentisan pravcem istok–zapad, pruža se upravno na vrh brda. Očuvan je u dužini od 4,8 m, širok je 1,40 m, dok očuvana visina iznosi 1,80 m (sl. 5).

Na nekoliko mesta na vrhu utvrde (sl. 6) su uočeni nelegalni iskopi, iz kojih su prikupljeni različiti predmeti (fragmenti keramike, fragment koštanog češlja, komadi zgure i lepa) koji se okvirno mogu datovati u vreme pozne antike. Na stepen ugroženosti lokaliteta posebno ukazuju tragovi prekopavanja pećine na ivici zapadnog obronka. Nelegalnim iskopavanjima, u vidu ru-

Slika 6 – Rgotski kamen, pogled sa vrha prema severu

darskih radova kopanjem žive stene, prirodni gabarit pećine je gotovo udvostručen. Odbačeni materijal iz jame kopači su izvlačili iznad same pećine, kroz otvor u stropu, koristeći konstrukciju od drvenih greda i metalne kante koje su nađene u iskopu. Lokalitet na Rgotskom brdu, smešten na uzvišenju iznad prevoja, odnosno važne komunikacije koja spaja dolinu Timoka i rudarski predeo Bora, ima veliki potencijal za istraživanja.

* * *

Tematska rekognosciranja Gamzigrada i okoline izvedena u avgustu 2017. godine osvetlila su puteve kojima treba ići ka boljem razumevanju Romulijane. Nekoliko novoregistrovanih lokaliteta, a naročito potencijalna izvorišta građevinskog materijala (jame za pečenje kreča, kame-nolom u Krovalju), zahtevaju temeljnije istraživanje u budućnosti. Pored Romulijane, rekognosciranja su imala za cilj da ispitaju stanje na još dva značajna lokaliteta u blizini. Pokazalo se da trenutno postoje veoma dobri uslovi za sistematska istraživanja Kostola, te da bi trebalo temeljno ispitati mogućnost dokumentovanja poznoantičke fortifikacije na Rgotskom brdu.

Bibliografija:

Bülow, Schüler 2009 – G. V. Bülow, T. Schüler, Geophysical and archaeological research at Gamzigrad – Report of the 2004–2007 campaigns, *Starinar* LVII/2007, 2009, 231–249.

Чанак-Медић 1978 – М. Чанак-Медић, *Гамзиград*, Саопштења XI, Београд 1978.

Ђенералштабна карта 1894 – Ђенералштабна карта Краљ. Србије, размера 1: 75.000, еквидист. 50 метара, секција J.5 Зајечар.

Djurić et al. 2018 – B. Djurić, D. Jovanović, S. Pop-Lazić, W. Prochaska, The stones of Felix Romuliana (Gamzigrad, Serbia), in: D. Matetić Poljak, K. Marasović (eds.), *Asmosia XI. Proceedings of the Eleventh International Conference of ASMOSIA, Split, 18–22 May 2015*, Split 2018, 485–498.

Капуран, Шкундрић 2009 – А. Капуран, Ј. Шкундрић, Резултати систематског рекогносцирања локалитета Ромулијана 2008/9. године, *Саопштења XLI*, 2009, 245–263.

Лазих et al. 2002 – М. Лазих, М. Сладић, М. Пековић, Резултати археолошког рекогносцирања територије обухваћене просторним планом археолошког налазишта Феликс Ромулијана – Гамзиград, *Развитак* 207–208, 2002, 64–67.

Лаловић, Јовановић 1981 – А. Лаловић, А. Јовановић, Рготина, античко налазиште, *Старинар* XXXI/1980, 1981, 81–86.

Мачај 1892 – С. Мачај, Црноречки округ, *Гласник Српскога ученог друштва* 78, 1892, 1–186.

Мишковић 1887 – Ј. Мишковић, Неки стари градови и њихове околине у Краљевини Србији, *Старинар* 4/3, 1887, 65–73.

Petković 2009 – S. Petković, Late Roman necropolis of Romuliana, area south of the fortified palace (research 2005–2006), *Starinar* LVII/2007, 2009, 251–275.

Škundrić 2015 – J. Škundrić, *The late antique palace of Felix Romuliana and its surroundings*, Unpublished Phd Thesis, Freie Universität, Berlin 2015.